

- Rarely leaps clear of water
- Small triangular dorsal fin
- Rounded head with no beak
- Short body (up to 2 metres)

Harbour Porpoise

- A real live wire, jumping right out of the water
- Tall, slender, half-moon shaped dorsal fin
- Short beak
- Long body (up to 4 metres)

Bottlenose Dolphin

Which is the dolphin and which is the porpoise?

Spot the difference

- Pen crwn heb drwyn
- Asgell cefn fach, siâp triongli
- Anaml yn neidio'n glir o'r dŵr

Llamhdydd

- Mae'n fywio iawn, a gall neidio allan o'r dŵr
- Asgell cefn dal, fain, siâp hanner lleuad
- Trwyn byr
- Corff byr (hyd at 2 fetr)

Doffin Trwynbwl

Fa un yw'r doffin a pha un yw'r llamhdydd?

in an area only the size of an A4 sheet of paper!

Tremadog Bay – alive with wildlife in the mud, sand and gravel, over 1,000 animals and 70 different species can live

Mud, glorious mud

The Cuckoo Wrasse is our most colourful fish in more ways than one! All start out as drab coloured females. But when the only male in the shoal dies, it's a race against time to see which female can change sex first and become the only vibrantly coloured likely lad in the harem!

Cuckoo Wrasse

Gwrachen Resog Wryw
Male Cuckoo Wrasse

Gwrachen Resog Fenyw
Female Cuckoo Wrasse

Y Wrachen Resog yw'n pysgod yn mwya'r llwgar mewn mwy nag un ystyr! Caiff pob un ohonynt eu geni'n fenywod di-liw. Ond pan fydd yr unig wryw yn yr haig yn marw, bydd ras wyllt i gweld pa fenyw sy'n gallu newid rhyw yn gyntaf a sicrhau mai hi fydd yr unig wryw cydnerth a llwgar yn yr holl harem!

Gwrachen Resog

o wahanol rywogaethau fyw mewn llecyn sydd ond yr un maint â phapur A4!

Ym Mae Tremadog – sy'n gyflog o fywyd gwylt yn y llaid, tywod a graean – gall fwy na 1,000 o anifeiliaid a 70

Llaid – lloches a lles

Thousands of plants and animals live on the Sarnau reefs. These unique reefs are formed from the rocks carried by glaciers and which then melted at the end of the ice age. Stretching out to the horizon, it was once thought they formed a path to Ireland, giving them the name 'Sarnau' which is the Welsh for Causeway.

Sarnau – the road to nowhere!

Gwrachen Eurben
Corking Wrasse

Y Trai yn Sarn Bading
Sarn Bading at low tide

Mae miloedd o blanhigion ac anifeiliaid yn byw ar riffau'r Sarnau. Cafodd creigiau eu cludo gan rewlloedd a dododd wedyn ar ddwedd Oes yr Iâ – canlyniad hynny i gyd yw'r riffiau unigryw hyn. Mae'r Sarnau yn ymestyn tŷg at y gorwel ac ar un adeg credid eu bod yn arwain i lwyddon. Eglura hyn yr enw a roddwyd arnynt, sarn, sef ffordd dros y môr.

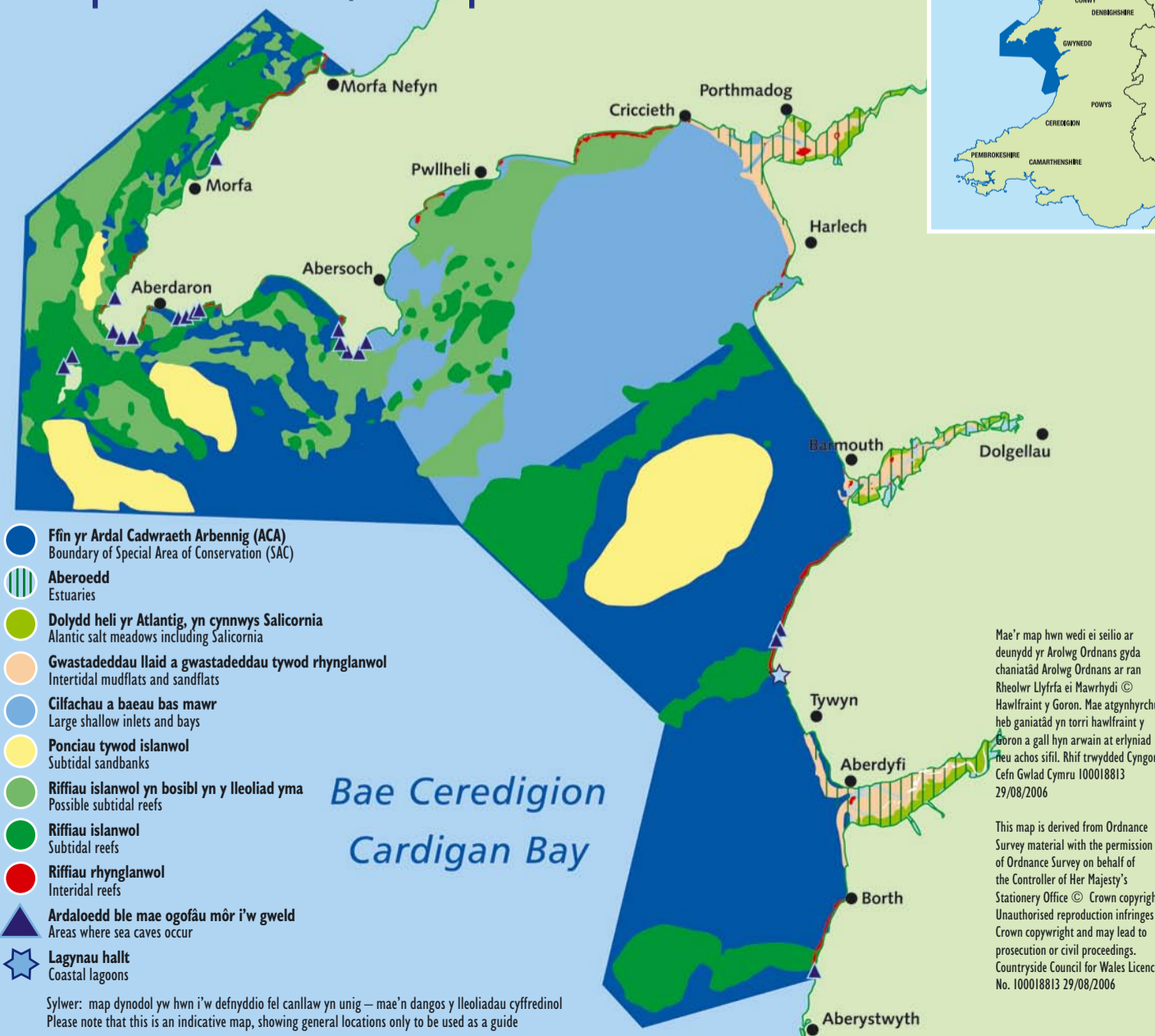
Sarnau – y lwybr i'nullei

ardal cadwraeth arbennig Pen Llŷn a'r Sarnau special area of conservation

Cranic Llygatgoch
Velvet Swimming Crab

Map o'r ACA / Map of the SAC

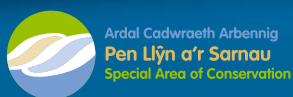
- Ffin yr Ardal Cadwraeth Arbennig (ACA)
Boundary of Special Area of Conservation (SAC)
- ▨ Aberoedd
Estuaries
- Dolydd heli yr Atlantig, yn cynnwys Salicornia
Atlantic salt meadows including Salicornia
- Gwastadeddau llaid a gwastadeddau tywod rhynglanwol
Intertidal mudflats and sandflats
- Cilfachau a baeau bas mawr
Large shallow inlets and bays
- Ponciau tywod islanwol
Subtidal sandbanks
- Riffiau islanwol yn bosibl yn y lleoliad yma
Possible subtidal reefs
- Riffiau islanwol
Subtidal reefs
- Riffiau rhynglanwol
Intertidal reefs
- ▲ Ardaloedd ble mae ogofâu môr i'w gweld
Areas where sea caves occur
- ★ Lagynau hallt
Coastal lagoons

Bae Ceredigion Cardigan Bay

Mae'r map hwn wedi ei seilio ar deunydd yr Arolwg Ordnans gyda chaniatâd Arolwg Ordnans ar ran Rheolwr Llyfrfa ei Mawrhydi © Hawlfraint y Goron. Mae atgynhyrchu heb ganiatâd yn torri hawlfraint y Goron a gall hyn arwain at erlyniad neu achos sifil. Rhif trwydded Cyngor Cefn Gwlad Cymru 100018813 29/08/2006

This map is derived from Ordnance Survey material with the permission of Ordnance Survey on behalf of the Controller of Her Majesty's Stationery Office © Crown copyright. Unauthorised reproduction infringes Crown copyright and may lead to prosecution or civil proceedings. Countryside Council for Wales Licence No. 100018813 29/08/2006

Sylwer: map dynodol yw hwn i'w defnyddio fel canllaw yn unig – mae'n dangos y lleoliadau cyffredinol
Please note that this is an indicative map, showing general locations only to be used as a guide

Ardal Cadwraeth Arbennig
Pen Llŷn a'r Sarnau
Special Area of Conservation

Ardaloedd Cadwraeth Arbennig – beth dynt?

Yn Ewrop mae amrywiaeth aruthrol o fywyd gwyllt a chynefinoedd. Sefydlwyd rhywdaith o Ardaloedd Cadwraeth Arbennig (ACA) ledled Ewrop yn sgil Cyfeirb Cynefinoedd a Rhywogaethau y Gymuned Ewropeaidd. Mae hyn i gyd yn rhan o ymdrech fyd-eang i warchod adnoddau naturiol y Ddaear.

Pam fod Pen Llŷn a'r Sarnau'n ddigon arbennig i fod yn ACA?

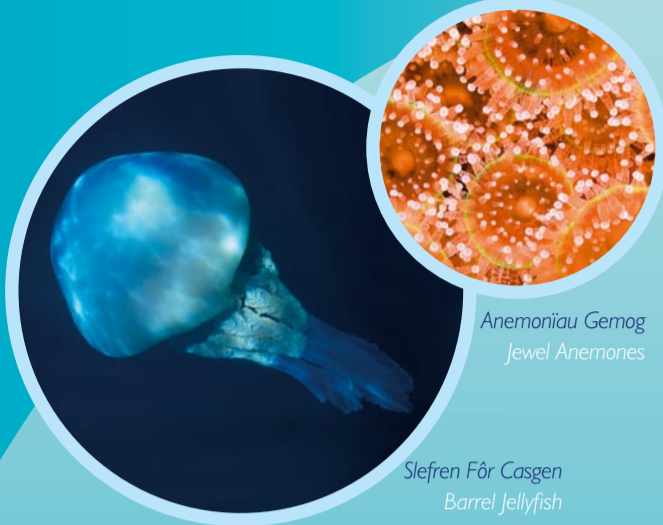
Mae ACA yn lle hynod ddiddorol. Cafodd Pen Llŷn a'r Sarnau ei ddynodi'n ACA am ei fod yn gyfariol o gynefinoedd a rhywogaethau'r môr. Yn wir, maent ymhlith yr ardaloedd hynny y mae'n rhaid eu gwarchod fwyaf. Dyma'r hyn allwch weld yno:

- cilfachau a baeau bas a hardd
- aberoedd bendigedig
- morlynnoedd anghyffredin
- ponciau tywod islanwol
- gwastadeddau llaid a thywod rhynglanwol sy'n gartref i lu o adar a bywyd môr
- morfeydd heli gyda'u hamrywiaeth o blanhigion ag anifeiliaid
- riffiau a môr-ogofâu sy'n rhoi naws egsotig i'r ardal
- peth wmbredd o forloi llwyd, dolffiniaid trwynbwl a dyfrgwn

Pa fanteision eraill sydd gan yr ACA?

Mae'r safle'n gyfariol o fywyd gwyllt a chynefinoedd ac felly mae e'n lle hynod bwysig sydd wedi'i gydnabod yn rhyngwladol. Caiff pobl eu hannog i fwynhau'r arfordir mewn modd cynaliadwy. Fe allai hyn fod o fudd i dwristiaeth a hybu gweithgareddau fel pysgota cynaliadwy - gyda sgil-fanteision ar gyfer yr economi leol a swyddi. Mae camau'n cael eu cymryd i wella safon y dŵr a lleihau lefelau llygredd. Mae pobl yn cael cyfleoedd i gael gwybod am ryfeddodau'r môr a'r arfordir yn yr ardal arbennig hon. Ac mae pobl yn cydweithio i sicrhau bod y môr yn lân a chynhyrchiol - ar ein cyfer ni nawr ac ar gyfer y cenedlaethau i ddod.

Anemoniau Gemog
Jewel Anemones

Slefren Fôr Casgen
Barrel Jellyfish

Ble yn union mae'r ACA?

Mae'r ACA yn ymestyn o amgylch pen draw Pen Llŷn, gan ymestyn i'r de o aber Afon Dyfi. Mae hefyd yn cynnwys tair rîff greigiog, y Sarnau, yng ngogledd Bae Ceredigion – Pen Llŷn a'r Sarnau.

Rheoli'r ACA

Mae'r amgylchedd dan bwysau aruthrol; felly mae'n rhaid rheoli'r ACA mewn modd cyfrifol a gofalus. Y sefydliadau hynny sydd â chyfrifoldeb penodol dros yr ardal arfordirol, sef y Grŵp Awdurdodau Perthnasol, sy'n cydlyn maes rheoli'r ACA. Bydd Grŵp Cyswllt, sy'n cynnwys grwpiau diddordeb arbennig, hefyd yn darparu cyfleoedd i drin a thrafod materion. Mae swyddog ACA Pen Llŷn a'r Sarnau wedi gweithio law yn llaw â'r grwpiau hyn er mwyn llunio a gweithredu Cynllun Rheoli ar gyfer rheoli'r ACA yn y tymor hir.

Cranc Meudwyol
Hermit Crab

Octopws
Octopus

Fe gewch ragor o wybodaeth yn www.penllynarsarnau.co.uk Hefyd, gallwch gysylltu â'r Swyddog ACA ar **01286 679495**, neu gydag e-bost yn: info@penllynarsarnau.co.uk

Lleden / Flatfish

Dyfrgi / Otter

Ynys Enlli / Bardsey Island

Deryn Pâl gyda Llymriaid
Puffin with Sand-eels

Cranc Heglog / Scorpion Spider Crab

Special Areas of Conservation – what are they?

Europe has an amazing diversity of wildlife and habitats. Thanks to the European Community's Habitats and Species Directive, a network of Special Areas of Conservation (SACs) has been created across Europe. This is all part of a worldwide effort to protect the planet's natural resources.

What's so special about Pen Llŷn a'r Sarnau to make it a SAC?

A SAC is a fascinating place. Pen Llŷn a'r Sarnau was designated a SAC because it has a wealth of marine habitats and species which are counted amongst some of those most in need of protection – this is what can be found there:

- pretty shallow inlets and bays
- majestic estuaries
- unusual coastal lagoons
- subtidal sandbanks
- intertidal mudflats and sandflats which are host to a myriad of birds and marine life
- saltmarsh with its varied plants and animals
- reefs and sea caves add a touch of the exotic
- grey seals, bottlenose dolphins and otters abound

What benefits does the SAC have to offer?

The wealth of wildlife and habitats within the site makes it hugely important and brings international recognition. People are encouraged to enjoy the coast in a sustainable way, and this brings the potential to benefit tourism and encourage activities such as sustainable fishing – with spin-off benefits for the local economy and jobs. Measures are being taken to improve water quality and reduce levels of pollution. There are opportunities for people to learn about the wonders of the sea and coast of this special area. And people are working together to make sure the sea is healthy and productive – for us right now and for generations to come.

Pysgodyn Dreiniog
Scorpion-fish

Haig o Bysgod
Fish Shoal

So what's in a name?

In Welsh, 'pen' means 'head' and the SAC goes around the head of the Llŷn Peninsula, stretching to south of the Dyfi estuary and encompassing the three rocky reefs in the north of Cardigan Bay known as the Sarnau – Pen Llŷn a'r Sarnau (the Head of the Llŷn and the Sarnau – pronounced 'sarneye').

Managing the SAC

The pressure the environment comes under means that the SAC needs careful and responsible management.

Those organisations with a specific responsibility for the coastal area, the Relevant Authorities Group, co-ordinate the management of the SAC. A Liaison Group of special interest groups also provides a forum to discuss issues. The Pen Llŷn a'r Sarnau SAC officer has worked closely with these groups to form and implement a Management Plan for the long term management of the SAC.

Gwrachen Resog
Cuckoo Wrasse

Anemoni Nadreddog Gwyrdd
Snakelocks Anemone

Find out more by going to www.penllynarsarnau.co.uk You can also get in touch with the SAC Officer on **01286 679495**, or by email: info@penllynarsarnau.co.uk

Photography: Paul Kay, Paul Naylor, Photolibrary Wales, Janet Baxter, Mark Hamblin.